

Law of Governance; Teleology or Deontology

Ahmad Deylami ¹, Parvin Zarei ², Mehrad Momen ³

1. Associate Professor of Private Law, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran; Email: ahmad.deylami@gmail.com
2. PhD Candidate in Public Law, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran; (Corresponding Author) Email: parvinzareie1998@gmail.com
3. PhD Candidate in Public Law, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran; Email: m.momen@stu.qom.ac.ir

Abstract

Received:
25/01/2025
Revised:
28/06/2025
Accepted:
15/09/2025
**Published
online:**
22/11/2025

Governance constitutes the arena in which rights and liberties conflict with interests and expediencies. The point of equilibrium oscillates within the dynamic interplay between these two forces, which is mediated by law. Consequently, a central question arises: in the event of such a conflict, toward which side should the legislator incline? Employing a descriptive-analytical methodology, this article examines the concept of law from two theoretical perspectives: teleology (and, within it, utilitarianism) and deontology. As their nomenclature suggests, teleology is founded upon the "the primacy of ends," while utilitarianism is based on the "primacy of utility." Notably, the utility in question is not personal but collective, such that the criterion for legitimate and ethical action within this ethical school is the greatest good for the greatest number. Accordingly, law must be proportionate to the degree of liberties recognized by the constitution. On the other hand, deontology is premised on the "primacy of duty." Kantian philosophy, by positing duty as the end of ethical conduct, wrought a profound transformation in moral and political theory. On this basis, a morally well-intentioned agent must act from the motive of duty as a categorical imperative, irrespective of consequences. In contrast, utilitarianism, when such a conflict arises, prioritizes the end - specifically, the interest and utility of society - over humanistic, liberty-based, and duty-oriented norms. The objective of this research is to adjudicate between these two approaches. Based on the findings, neither perspective enjoys absolute precedence; truth is to be sought in a synthesis between them.

Keywords: Law of Governance, Teleology, Deontology, Right-Liberty, Interest, Aim of the State.

How To Cite: Deylami, A, Zarei, P & Momen, M. (2025). Law of Governance; Teleology or Deontology, *Journal of Comparative Public Law*, 2(3). 1-25. <http://www.doi.org/10.22091/cpl.2025.12221.1045>

Published by: University of Qom

© The Author(s)

Article type: Research

Law of Governance; Teleology or Deontology

Extended Abstract

The issue of governance and its modalities has consistently captured human attention. Notably, the scope of moral values, principles and rules of conduct, mechanisms for organizing power, and the ultimate objectives of governance have been discussed over centuries in the teachings of sacred texts and the thoughts of great philosophers. The significance of addressing the law of governance lies in the understanding and regulation of the mechanisms for the establishment, distribution, and exercise of power, which is a prerequisite for promoting fair and efficient governance. This endeavor is typically complex at the levels of social organizations, and the simplistic notion that government operates independently, with its substructures functioning through universally applicable and relatively stable formal legal mechanisms, is evidently inadequate for addressing the practical and conceptual responsibilities associated with governance. Governance represents a domain of conflict between rights and freedoms on one hand and interests and welfare on the other. The equilibrium point fluctuates within the interaction between these two legal spheres. The law of governance is one of the fundamental components of governance; if it is not the most critical one. A pertinent question in this regard is whether the law of governance should adhere to duty-based norms, such as human dignity and freedom, or whether it should follow utilitarian norms concerning the welfare and interests of the people and society. When these two come into irreconcilable conflict, which should be prioritized over the other? A theoretical response to this question is indispensable for any scholar in this field, and the practical choice between these two principles is a selective condition dictated by any governance framework. Among the research conducted in the domain of governance, no study has explicitly addressed this question, making this investigation essential. Consequently, the question arises as to which direction the legislator should lean in the event of a conflict between these two principles. In this paper, we will examine the concept of law from two perspectives: teleology (and its subset, utilitarianism) and deontology. As their names suggest, teleology is based on the "primacy of ends," while utilitarianism is grounded in the "primacy of utility." Notably, this refers not to personal gain but to collective welfare, wherein the criterion for legitimate and ethical action within this ethical framework is the greatest benefit for the greatest number of individuals. Utilitarianism is the most prevalent form of teleology. It is founded on the concept of "utility," with pleasure and pain serving as the two fundamental concepts in the structure of utilitarian thought. The utilitarian school focuses on maximizing pleasures and minimizing pains, establishing the moral criterion as the achievement of the greatest collective utility, encapsulated in Jeremy Bentham's maxim: "the greatest happiness for the greatest number." Today, utilitarianism serves as a practical model in the realm of public governance, particularly within democratic states, and its extensive implications are evident in the development and analysis of social and public policies. The ultimate aim of utilitarianism is to ensure justice for the greatest number of individuals affected

by a social issue. What is deemed just is inherently good - meaning that an action is considered morally right if its consequences maximize pleasure and minimize pain, with a focus on equality. In other words, from a utilitarian perspective, a just society is one that, based on egalitarian principles, maximizes pleasure and minimizes suffering. Accordingly, a just society is one in which the majority of its citizens are content. Thus, laws must align with the degree of freedoms recognized by the constitution. On the other hand, deontology is grounded in the "primacy of duty." Kant's philosophy, emphasizing duty as the foundation of moral behavior, has profoundly transformed ethical and political theory. Kant argued that, rather than focusing on utility and happiness, one must consider duty as the basis and aim of moral action. Therefore, an individual who has a good moral intention must act according to duty as an absolute obligation, irrespective of the consequences. In this view, an action is considered morally good only if the individual chooses to perform it out of a sense of duty. Thus, duty must be fulfilled for the sake of duty itself. According to Kant, every duty arises from a right that may be imposed by an external legislator or from a virtue for which such imposition is not possible. In deontology, the criteria for the correctness, appropriateness, and rightness of an action lie in its alignment with duty; failure to comply with duty is considered incorrect and erroneous. According to deontological theories, an action may be deemed good and right due to certain inherent characteristics, regardless of the outcome it produces for individuals. Thus, in Kantian ethics, the concepts of "duty and obligation" play a central role. For this reason, his theory is known as "deontologism." Deontological ethical theory pertains to the domain of normative ethics. In contrast to utilitarianism, when such a conflict arises, utilitarianism prioritizes the ends, specifically the welfare and benefit of society, over human-centered, freedom-based, and duty-based norms. The aim of this study, conducted through descriptive, analytical, and comparative methods, is to evaluate these two approaches. Considering the concepts, foundations, and principles arising from both deontological and teleological perspectives, as well as the arguments each presents for prioritizing duty or outcome in the formulation and implementation of governance law, it can be concluded that, within the common understanding of these two schools, one cannot categorically and consistently prefer one over the other. Instead, each holds relative superiority over the other, independent of the quantitative measure of that preference. This means that certain fundamental deontological values, such as the prohibition of racism and the protection of children's rights, cannot be sacrificed by rulers under any teleological justification of expediency. Conversely, there are certain ends related to welfare and happiness that may take precedence over some subordinate deontological rights and freedoms. Good governance hinges on the assessment, recognition, and application of this principle within its own fuzzy and probabilistic logic, which is deemed a prerequisite for a competent ruler; consequently, the law of governance must arise from this logic.

Keywords: Law of Governance, Teleology, Deontology, Right-Liberty, Maslahah (Interest), Aim of State.

قانون حکمرانی؛ غایت‌گروی یا وظیفه‌گرایی

احمد دیلمی^۱، پروین زارعی^۲، مهرداد مؤمن^۳

۱. دانشیار حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: ahmad.deylami@gmail.com
۲. پژوهشگر دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: parvinzareie1998@gmail.com
۳. پژوهشگر دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: m.momen@stu.qom.ac.ir

چکیده

حکمرانی، عرصه تزاخم حقوق و آزادی‌ها از یک سو و منافع و مصالح از سوی دیگر است. نقطه تعادل در نوسان تعامل میان این دو قانون است. بر همین اساس، این پرسش مطرح است که قانون‌گذار در صورت تزاخم بین این دو، باید به کدام سمت مایل باشد. در این نوشتار، انگاره قانون را از دو منظر غایت‌گروی (و ذیل آن سودگروی) و وظیفه‌گروی مورد مذاقه قرار می‌دهیم. همان‌گونه که از نام آن‌ها پیداست، غایت‌گروی مبتنی بر «اصالت غایت» و سودگروی مبتنی بر «اصالت سود» است. البته، مقصود، نه سود شخصی که سود جمعی است؛ به‌گونه‌ای که معیار عمل مشروع و اخلاقی در این نحله اخلاقی بیشترین سود برای بیشترین افراد است. بر این اساس، قانون‌بایستی متناسب با میزان آزادی‌های مورد شناسایی قانون اساسی باشد. در طرف دیگر، وظیفه‌گروی مبتنی بر «اصالت تکلیف» است. اندیشه‌های کانت با تکیه بر تکلیف به‌عنوان غایت رفتار اخلاقی تحول‌زرفی در نظریه اخلاقی و سیاسی رقم زد. بر این اساس، کسی که اخلاقاً نیت خیر دارد بایستی بدون توجه به پیامدها، به ابتدای منشأ تکلیف به‌عنوان یک امر مطلق عمل کند. در مقابل سودگروی در صورت بروز چنین تزاخمی غایت و به‌طور مشخص سود و منفعت جامعه را بر هنجارهای انسان‌گرایانه، آزادی بنیاد و وظیفه‌گرایانه ترجیح می‌دهد. هدف این پژوهش که به روش توصیفی، تحلیلی و تطبیقی انجام می‌گردد، داوری نسبت به این دو رویکرد است. بر اساس یافته‌های این تحقیق هیچ‌یک از این دو دیدگاه از ترجیح مطلق برخوردار نیست و حقیقت را در میانه آن دو باید جستجو کرد.

واژه‌های کلیدی: قانون حکمرانی، غایت‌گروی، وظیفه‌گروی، حق-آزادی، مصلحت، غایت‌دولت.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۱/۰۶

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۴/۰۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۶/۲۴

تاریخ انتشار:

برخط:

۱۴۰۴/۰۹/۰۱

استناد: دیلمی، احمد؛ زارعی، احمد و مؤمن، مهرداد (۱۴۰۴). قانون حکمرانی؛ غایت‌گروی یا وظیفه‌گرایی، حقوق عمومی تطبیقی، ۲ (۳).

<http://www.doi.org/10.22091/cpl.2025.12221.1045> .۲۵-۱

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه قم

مقدمه

مسئله حکمرانی و شیوه‌های آن همواره مورد توجه بشر بوده است. به‌ویژه، گستره شمول ارزش‌های اخلاقی، اصول و قواعد رفتاری، سازوکار سازماندهی قدرت و غایت نظام حکومتی در طول قرن‌ها، در آموزه‌های متون مقدس و اندیشه فیلسوفان بزرگ مطرح بوده است. اهمیت پرداختن به قانون حکمرانی در این نهفته است که درک و قانونمند کردن سازوکار استقرار، توزیع و اعمال قدرت، پیش‌شرطی برای ترویج حکمرانی عادلانه و کارآمد است؛ امری که اجرای آن در سطوح سازمان‌های اجتماعی به‌طور معمول پیچیده است و این تصور ساده که حکومت، مستقل است و زیرمجموعه‌های آن از طریق شیوه‌های قانونی رسمی، جهان‌شمول و نسبتاً پایدار عمل می‌کنند را آشکارا برای پرداختن به وظایف عملی و مفهومی مرتبط با حکمرانی ناکافی می‌داند (Burris et al, 2005: 7).

ابزار تعامل و برقراری ارتباط صحیح و موردپذیرش در این میان قانون است؛ یعنی مجموعه‌ای از هنجارهای حقوقی برای نظم‌بخشی به زیست جمعی که فهم آن‌ها مستلزم شناخت مبانی فلسفی و شناسایی بنیان‌های اجتماعی و اخلاقی و فرهنگی است (دیلمی، ۱۳۹۷: ۳۷). از مهم‌ترین مبانی قانون حکمرانی بنیادهای اخلاقی آن است؛ به‌ویژه در جایی که گونه‌ای تراحم بین این دو پدید می‌آید و ناگزیر باید یکی را برگزید. هدف ما در این نوشتار، پرداختن به قانون مطلوب حکمرانی بر پایه قیاس میان دو مکتب مهم غایت‌گروی و وظیفه‌گروی است. در ادبیات پژوهشی ایران به مفاهیم غایت‌گروی^۱، سودگروی^۲ و وظیفه‌گروی^۳ به‌وفور پرداخته شده است. به‌طور مثال، در مقالات متعددی به واکاوی سودگروی اخلاقی (اترک، ۱۳۸۴: ۲۶۴-۳۰۰)، عدالت در مکتب سودگروی (رضایی و فراهانی‌فرد، ۱۳۹۴: ۱۱۱-۱۳۰)، مبانی اخلاقی و خوانش انتقادی سودگروی (موفق و هادوی‌نیا، ۱۳۸۸: ۳۳-۵۷) و وظیفه‌گروی از زوایای گوناگون (سربخشی، ۱۴۰۱: ۶۳-۷۷؛ خزاعی، ۱۳۸۰: ۶۴-۴۱؛ آل‌بویه، ۱۴۰۰: ۹۵-۱۱۲) پرداخته شده است. با این حال، مقالات موجود بیشتر با نگاه نظری اخلاقی به این مکاتب نگاه‌شسته شده و مقوله حکمرانی را از منظر این مکاتب اخلاقی ننگریسته‌اند. از این‌رو، شاید برجسته‌ترین نوآوری این نوشتار کنکاش در این مسئله با رویکرد اخلاقی است.

بر این اساس، مقاله حاضر به بررسی قانون حکمرانی مطلوب با قیاس و تأکید بر آموزه‌های این دو مکتب با رویکرد حقوق عمومی می‌پردازد. در همین راستا، ابتدا تعریفی از حکومت و حکمرانی ارائه می‌شود؛ سپس هرکدام از مکاتب غایت‌گروی و وظیفه‌گروی از دریچه قانون حکمرانی واکاوی می‌شوند؛ درنهایت به تراحم وظیفه و نتیجه و راه‌حل مطلوب این تراحم در قانون حکمرانی پرداخته می‌شود.

1. Teleology

2. Utilitarianism

3. Deontology

۱. حکومت و قانون حکمرانی

به‌رغم فراگیری و شمول اصطلاح حکمرانی، وفاق اندکی در تعریف ماهیت و گستره آن وجود دارد. حکمرانی^۱ در گسترده‌ترین شکل خود، با توجه به نهاد حکومت^۲ و در تعامل با جامعه ترسیم می‌شود. حکمرانی را شاید بتوان شامل دو وجه کلیدی و در عین حال همپوشان دید. در وجه اول، به تمام جنبه‌های نحوه اداره یک ملت، از جمله نهادها، سیاست‌ها، قوانین، مقررات، فرآیندها و سازوکارهای نظارتی آن اشاره دارد. وجه دوم اما ناظر بر محیط فرهنگی و ایدئولوژیک آن است، زیرا حکمرانی از رهگذر ارزش‌ها، فرهنگ، سنت‌ها و ایدئولوژی درک می‌شود و جان می‌گیرد. نظریه‌های متعددی درباره حکمرانی وجود دارد که از مشرب‌های متنوع علوم اجتماعی و همچنین دیدگاه‌های میان‌رشته‌ای ناشی شده و نمو یافته است (Chibba, 2009: 84).

هرچند دو اصطلاح حکمرانی و حکومت از ریشه مشترکی مشتق شده‌اند، نباید آن‌ها را یکسان انگاشت (Peters & Pierre, 2000: 19). برای مثال، درحالی‌که با گذار از حکومت‌داری به حکمرانی، عرصه سیاست‌گذاری در سیطره یک هیئت حاکمه واحد قرار می‌گیرد (Kennett, 2008: 4). حکومت‌داری دارای ابعاد روشن اغماض‌ناپذیری است که معنای خاصی را به خود می‌گیرد. حکومت عموماً دستگاه رسمی جامعه با پشتوانه نیروی پلیس و ارتش است؛ دستگاهی که می‌تواند اراده خود را بر جامعه تحمیل کند. از سوی دیگر، از آنجایی که حکمرانی در نبود حکومت نیز امکان‌پذیر است، تقلیل مفهوم حکمرانی به مدیریت عمومی و نه در چارچوب گسترده‌تر و اصیل آن، نادرست است (Rosenau, 1997). امروزه حکمرانی متوقف بر حکومت و حکومت‌داری نیست، بلکه بر پیوندها و مناسبات شبه‌حکومتی نیز صادق است (Kamarck, 2004; 103-146).

بنابراین، اصطلاح حکمرانی دارای تعریف واحد پذیرفته‌شده عمومی نیست. علاوه بر این، حکمرانی در لوای حکومت و نیز فارغ از نظارت و سیطره آن میسور است. بر این اساس، حکمرانی را می‌توان به‌عنوان تعاملات میان ساختارها، فرآیندها و سنت‌هایی تعریف کرد که تعیین‌کننده چگونگی اعمال صلاحیت‌ها، سیاست‌گذاری، مشارکت شهروندان یا سایر ذینفعان و پاسخگویی سیاست‌گذاران در نهاد حکومت است. از این‌رو، نهاد پرکاربرد «حکمرانی خوب»^۳ نیز در عرصه‌های سیاسی و حقوقی می‌تواند به‌عنوان یک غایت تلقی شود؛ فرآیندی که می‌تواند توسط هر تعداد بازیگر انجام شود و صرفاً به نهادهای دولتی وابسته نباشد. اگرچه تبیین و تعریف اصول این‌گونه حکمرانی دشوار و اغلب مناقشه‌آمیز است؛ می‌توان به مجموعه‌ای از اصول که فراتر از تنوع ساختارهای سیاسی (دموکراسی و لیبرال و...) مورد توافق حداکثری و قابل اعمال است، دست یازید. بدیهی است برخی از

1. Governance
2. Government
3. Good Governance

این اصول همپوشانی دارند و مطلق نیستند و حتی در برخی موارد در تعارض و تضاد هستند. تدقیق در زمینه اجتماعی، تطور تاریخی، بستر فرهنگی و سایر شئون شکل‌گیری این اصول، در ارزش‌گذاری، استحصال تعادل و در نهایت آثار کاربردی آن‌ها شایان توجه بسیار است.

قانون حکمرانی یکی از مؤلفه‌های اساسی حکمرانی است؛ اگر مهم‌ترین آن‌ها نباشد! یکی از پرسش‌های در این باب این است که آیا قانون حکمرانی باید از هنجارهای وظیفه‌گرایانه مانند کرامت و آزادی انسان پیروی کند، یا تابع هنجارهای غایت‌گرایانه از قبیل منفعت و مصلحت مردم و جامعه باشد؟ هنگامی که این دو به تزاخم آشتی‌ناپذیر دچار می‌گردند، کدام یک را باید بر دیگری ترجیح داد؟ پاسخ نظری به این پرسش برای هر اندیشمندی در این باب اجتناب‌ناپذیر است و انتخاب عملی بین این دو در شرایط مفروض گزینشی است که بر هر حکمرانی دیکته می‌شود. در میان پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه حکمرانی، تحقیقی که به طور مشخص به این پرسش پاسخ دهد، دیده نشده است؛ امری که انجام این پژوهش را ضروری می‌نماید.

۲. سودگروی^۱ و قانون حکمرانی

سودگروی رایج‌ترین گونه غایت‌گروی است. سودگروی بر شالوده «سود» استوار است و لذات و آلام دو مفهوم بنیادین در شاکله مکتب سودگروی هستند. مکتب سودگروی بر افزایش لذات و کاهش آلام متمرکز است و معیار امر اخلاقی را در تحصیل بیشترین سود جمعی، به بیان جرمی بنتام «بیشترین سود برای بیشترین افراد» قرار می‌دهد. در فلسفه جدید، لاک و هیوم از نمایندگان این حوزه به شمار می‌روند، اما صاحبان اصلی آن جرمی بنتام و جان استوارت میل هستند. اصالت سود (فایده)، صورت تکامل یافته و منسجم اصالت لذت است. اصالت سود یکی از دو تفکر مهم رایج قرن نوزدهم بود که در برابر دیگر شیوه فکری مهم آن زمان یعنی اصالت وظیفه قرار داشت. این مکتب در پی رفع نقایص نظریه‌های فرضیه‌شناختی و خودگروی است؛ نظریه فرضیه‌شناختی انسان‌های دیگر را جدی می‌گیرد، اما توجهی به ارتقای خیر آن‌ها ندارد و نظریه خودگروی ارتقای خیر انسان‌های دیگر را جدی می‌گیرد، ولی توجه جدی به آن‌ها ندارد (سورکی، ۱۳۸۵: ۱۸۷-۲۲۲).

می‌توان خواستگاه سودگروی را در اندیشه‌های دیوید هیوم (۱۷۱۱-۱۷۶۶) جست‌وجو کرد. هیوم معتقد بود که عمل خیر سودی^۲ در پی دارد؛ بسا این عمل باعث خوشحالی بسیاری از مردم شده است. اخلاق، از نظر هیوم انگیزه‌ای برای جلب یا جلوگیری از یک عمل است. با این حال، هیوم از ارائه ایده‌های خود در شمایل یک نظریه جامع بازماند. بعدها، این ایده توسط جرمی بنتام و جان استوارت میل در اواخر قرن ۱۸ و ۱۹ صورت‌بندی شد.

1. Utilitarianism

2. Utility

در حقیقت، بن‌تام مفهوم منفعت اجتماعی را از رساله «طبیعت انسانی» هیوم می‌گیرد. در سال ۱۷۸۶ رساله‌ای با عنوان حکومت از ژوزف بریستلی به دست بن‌تام می‌رسد که در آن عبارت «بیشترین سعادت برای بیشترین افراد» نوشته شده بود. بریستلی می‌گوید: سعادت یا خوشبختی اکثریت اعضای یک جامعه معیاری است که همه امور حکومت و جامعه را بر مبنای آن باید سنجید. پیش از آن نیز هاجسون در مباحث اخلاق مطرح می‌کند که «بهترین عمل، عملی است که به بیشترین خوشبختی یا خوشبختی بیشترین افراد منتهی گردد.» بن‌تام تحت تأثیر این نظریه طبیعت انسان را در نهایت با دو نیروی لذت و الم تعریف می‌کند. در نتیجه همه اعمال آدمی در میل به کسب لذات و دوری از آلام است. به عبارت دیگر، بن‌تام با این تعمیم نفسانی آغاز می‌کند که ما معلول میل به لذات و روی‌گردانی از آلام هستیم (جلیلی مقدم، ۱۳۹۹: ۱۲۲).

بن‌تام در چهار فصل اول مشهورترین کتاب خود، درآمدی بر اصول اخلاق و قانون‌گذاری (۱۷۸۹) به تبیین سودگرایی پرداخت. به‌زعم بن‌تام، اساساً بشر تحت حاکمیت دو ارباب مقتدر است، درد و لذت. با این حال، طبیعتاً انسان تمایل دارد در سودای لذت و اجتناب از درد باشد. سودگرایی، قربانی کردن منافع یا لذت‌های خود به خاطر دیگران را بالاترین ارزش اخلاقی می‌داند. بن‌تام معتقد است: «قانون باید با ماهیت و اصل حکومتی که تأسیس شده است و یا می‌خواهد آن را تأسیس و تثبیت کند، همخوانی داشته باشد که آیا آن را مانند قوانین سیاسی شکل می‌دهند یا چون قوانین مدنی از آن حمایت می‌کنند. قوانین باید مناسب با ویژگی‌های فیزیکی یک سرزمین باشد؛ به آب‌وهوای آن خواه یخبندان و سوزان یا معتدل؛ نسبت به حاصلخیزی زمین، وضعیت و وسعت آن به شیوه غالب زندگی در میان هر قوم، به‌عنوان کشاورزی، دامداری یا استخدام در امور نظامی. قوانین باید متناسب با میزان آزادی که قانون اساسی می‌پذیرد، نسبت به مذهب ساکنان، سلیقه، ثروت، تعداد، تجارت، اخلاق و آداب آن‌ها باشد. در نهایت این قوانین متقابلاً به یکدیگر مربوط می‌شوند، به منشأ خود، به موضوعی که قانون‌گذار در نظر می‌گیرد و به نظمی که بر آن بنا شده‌اند، مربوط می‌شوند. تمام این محورها باید از جانب قانون‌گذار در نظر گرفته شوند.»

بن‌تام در وهله اول اصلاحگر قانون و در وهله دوم اخلاق‌گرا بود. اتخاذ سنگ محک سودمندی توسط بن‌تام، تحسین و انتقادهای بسیاری را به همراه داشته است. او به‌عنوان کاشف «اصل فایده» ستایش شده است، اما مطمئناً آن را کشف نکرده است. از آغاز جهان، سودمندی یا شادی هدف شناخته شده‌ای در نهادهای عمومی و اخلاق خصوصی بوده است. اما او اولین کسی نبود که این اصل را مطرح کرد که خوشبختی یعنی بزرگترین لذت ممکن همراه با کمترین درد ممکن. بن‌تام اصل خود را گاهی به‌عنوان اصل بیشترین خوشبختی برای بیشترین افراد و گاهی اوقات صرفاً به‌عنوان اصل بیشترین خوشبختی توصیف می‌کند. نظریه او با ترجیح فرمول دوم به پایان رسید. او با در نظر گرفتن شادی به‌عنوان عالی‌ترین خیر، بیشترین میزان شادی را هدف واقعی قانون و اخلاق

می دانست؛ اینکه بیشترین میزان خوشبختی ممکن است به شکلی باشد که تعداد افراد کمی از آن لذت می‌برند، در مقابل صورتی از خوشبختی که تعداد بیشتری از آن لذت می‌برند (Bentham, 1981: 24).

می‌توان جان استوارت میل را یک سودگرا^۱ و نه یک نتیجه‌گرای^۲ محض دانست. در واقع، «میل» شناخته‌ترین سودگرا است. سودگروی ملغمه‌ای از نوع خاصی از یک نظریه خیر^۳ (به‌عنوان لذت، شادی یا شکوفایی) و یک نظریه نتیجه‌گرای حق^۴ است. واضحاً یک تفاوت بنیادین میان خصیصه جهان‌شمول رفاه سودگرایانه^۵ و دیدگاه جامعه‌محور^۶ که همه اشکال رفاه جهان‌شمولی را رد می‌کند، وجود دارد. بر اساس فلسفه سودگروی، هیچ عملی ذاتاً اشتباه نیست، تمام اعمال یا مقررات به‌خودی‌خود خنثی هستند. آنچه به اعمال یا مقررات اعتبار اخلاقی می‌بخشد، پیامدهای آن‌ها است. اما گاهی اوقات چنین انتخاب‌هایی با دوگانگی همراه است؛ از یک سو برای جامعه منفعی به همراه دارد و از سوی دیگر برخی از افراد جامعه از آن منافع محروم می‌مانند. بنابراین، ایراد اصلی در سیاست‌گذاری عمومی نه تنها به مسائل حقوقی و سیاسی که به مسئولیت اخلاقی نیز مربوط می‌شود.

سودگروی به‌عنوان یک نظریه اخلاقی انتزاعی معتقد است که خیر زمانی حاصل می‌شود که مجموع لذات بیشتر از مجموع آلام باشد. برای سودگراها، یک عمل در صورتی خیر است که به بیشترین خوشبختی برای بیشترین مردم منجر شود. زمانی خیر و عدل قابل اطلاق به جامعه‌ای است که شهروندان خوشحال باشند. جامعه عادلانه و خوشحال یک جامعه آرمانی است. هر شهروندی آرزوی چنین جامعه آرمانی را دارد و برای تحقق آن، اندیشه‌وران فلسفی تمسک به نظریه‌های اخلاقی مختلف را چاره می‌دانند. سودگروی به سرشت انسان وابسته است و انسان اساساً آرزوی خوشبختی دارد. پیشرفت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی هر جامعه‌ای بایستی در راستای سعادت شهروندان خود باشد. سودگروی مجرای اصیلی برای دگرگونی در یک جامعه دموکراتیک است. سودگروی، به‌مثابه مفهومی از عدالت، توزیع عادلانه منابع کمیاب را به بیشترین تعداد مردم تضمین می‌کند و معیارهایی را برای جامعه فراهم می‌کند که از رهگذر آن‌ها می‌توان رفاه و سعادت یک دولت را اندازه‌گیری کرد.

گفتنی است این‌ها در صورتی قابل دستیابی است که سیاست‌های مسالمت‌آمیز و برنامه‌های نتیجه‌محور در حکمرانی جاری باشد. اگر شهروندی و تبعیت با هم عجین نباشند، بی‌تردید سیاست‌گذاری‌های عمومی به شکست خواهد انجامید. یکی از موثق‌ترین ابزارها در نیل به جامعه عادلانه، سودگروی است. یک الگوی اخلاقی

-
1. Utilitarian
 2. Consequentialist
 3. Theory of the Good
 4. Consequentialist *Theory of the Right*
 5. Utilitarian Welfare Economics
 6. Communitarian

که بر رساندن بیشترین خیر به بیشترین افراد استوار است. مبنای این الگوی مرفعی دو اصل اخلاقی متمایز است: اصل برابری و اصل سودمندی. بر اساس برابری، سودگروی معیارهای دوگانه ندارد، بلکه معتقد است که درد صرف‌نظر از جایگاه اجتماعی فرد، درد است. بر اساس سودمندی، سودگروی متمرکز بر ملاحظه متعادل منافع یا پیامدهایی است که درد را به حداقل و لذت را به حداکثر می‌رساند. به گفته تام ریگان «برجسته‌ترین جذابیت سودگروی، ابتدا و انقیاد آن به برابری‌گرایی^۱ است. منافع هر فرد متناظر با منافع همه افراد دیگر جامعه پراهمیت است».

امروزه سودگروی یک الگوی کاربردی در عرصه حکمرانی عمومی به‌ویژه در دولت‌های دموکراتیک است و پیامدهای گسترده آن در توسعه و تحلیل سیاست‌های اجتماعی و عمومی محسوس است. غایت سودگروی تأمین عدالت برای بیشترین تعداد افراد متأثر از یک امر اجتماعی است. آنچه عادلانه است، خیر است؛ یعنی آن عملی که پیامدهای آن لذت را به حداکثر و درد را به حداقل می‌رساند و توجه به آن مبتنی بر برابری طلبی است. به بیان دیگر، از منظر سودگروی، جامعه‌ای عادلانه است که به ابتدای برابری طلبی، لذت را به حداکثر و آلام را به حداقل برساند. بر این اساس، جامعه عادلانه جامعه‌ای است که اکثریت شهروندان در آن خوشحال باشند.

تفاوت عمده لذت‌گروی^۲ با سودگروی در شمول تجویزی آن‌هاست. درحالی‌که تأکید لذت‌گروی بر محوریت فرد است، سودگروی جامعه را ظرف تشدید سعادت‌مندی یا تقلیل آلام قلمداد می‌کند. بر این اساس، اخلاقیات برای سودگرایان معنایی خاص را القاء می‌کند. این امر در مورد اعمالی صدق می‌کند که سعادت‌مندی ابناء بشری را به‌طور کلی مطمح نظر دارند. لیبرالیسم سیاسی رالزی که در آن انصاف بر خیر مقدم شمرده شده است، معروف‌ترین جایگزین برای سودگروی است. بنابراین «خیر بیشتر» را باید متضمن «شر کمتر» در نظر گرفت.

۲-۱. سودگروی عمل‌گرا^۳ و قاعده‌گرا^۴

به باور ارسطو، سعادت والاترین خیری است که انسان و افراد غیرانسانی^۵ به‌طور ذاتی در جستجوی آن هستند. اپیکور نیز معتقد بود که بایستی تا سر حد امکان از درد اجتناب کرد. فلسفه‌های بنتام و میل معطوف به اصلاحات حقوقی و اجتماعی‌نسیاسی در جامعه بودند. انگیزه اساسی آن‌ها تغییر قوانین و اعمال اجتماعی ناعادلانه و فاسد

1. Egalitarianism
2. Hedonism
3. Act Utilitarianism
4. Rule Utilitarianism
5. Non-Human Animals

بود. در نگاه آن‌ها، یک قانون یا خط‌مشی عمومی اگر بر اساس مبانی سودگرایانه، فاقد عناصر سودمندی باشد و به ناخشنودی یا شقاوت افراد جامعه منجر شود، نادرست و غیراخلاقی است. بنتام معتقد بود که اعمال انسان به‌طور کلی مستعد لذت و درد هستند. به زعم بنتام، مفاهیم «خیر و باید و درست»^۱ تنها زمانی معنادار می‌شوند که در قاموس لذت تفسیر شوند.

بنتام اصل سودمندی را شالوده اعمال خصوصی و عمومی قرار داد. بر اساس اصل سودمندی، عملی درست یا خیر یا بایدی است که بیشترین سودمندی را از نظر خوشبختی به بیشترین افراد جامعه برساند. به عبارت دیگر، اعمال اخلاقی عادلانه آن‌هایی هستند که بیشترین میزان خوشبختی را برای بیشترین افراد به وجود می‌آورند. این همان نقطه مقابل عمل «شر و نادرست و ناعادلانه»^۲ است. یک اقدام درست و خیر، چه سیاست عمومی باشد و چه تصمیم شخصی، بایستی بهترین اقدام ممکن از مجموعه گزینه‌های در دسترس باشد. اصل سودمندی بنتام مبتنی بر برابری و منصرف از تعصبات منزلتی، نژادی و اخلاقی اجتماعی است. علاوه بر الزام برابری، بنتام پنج معیار دیگر را به‌عنوان شاخص لذت^۳ مطرح می‌کند. عملی که درد کوتاه‌مدت ایجاد می‌کند تنها و تنها در صورتی پذیرفته می‌شود که لذت حاصل از آن از نظر «تمامیت، مدت، قطعیت و ابرام کلی»^۴ بر درد بیشتر باشد. آمل، غایات و مقاصد سودگرایی صرفاً متوقف بر دستیابی به سعادت شخصی نیست، بلکه خیر و مصلحت عمومی جامعه به‌طور کلی مطمح نظر است.

در حال حاضر، سودگروی به‌عنوان ابزاری کلیدی در اخلاق محیط‌زیستی حضور پررنگی دارد. در ادبیات سودگروی دو رویکرد اصلی وجود دارد: عمل‌گرا و قاعده‌گرا. به نظر می‌رسد الگوی بنتام ذیل سودگروی عمل‌گرا و الگوی میل در پاسخ به انتقادات وارد به آن ذیل سودگروی قاعده‌گرا قابل تعریف است. با این حال، لفظ مشترک این شقوق در اصرار بر جلب بیشترین سعادت برای بیشترین افراد نهفته است و وجه افتراق آن‌ها را می‌توان به سازوکار دستیابی به هدف محدود کرد. به عبارت دیگر، این دو از نظر هدف مشابه، اما در وسایل متفاوت هستند. به عبارت دیگر، برخلاف سودگروی عمل‌گرا که پیامدهای هر عمل را جداگانه در نظر می‌گیرد، نظم مبتنی بر رویکرد قاعده‌گرا پیامدهای عمل انجام شده را به‌عنوان یک رویه کلی مطمح نظر دارد (Mackinnon, 1998: 39). رویکرد عمل‌گرا، سودمندی یک عمل را در چارچوب مختص آن در نظر می‌گیرد؛ درحالی‌که رویکرد قاعده‌گرا سودمندی را ذیل قاعده حاکم بر سلسله اعمال در نظر می‌گیرد.

1. Good, Ought, Right
 2. Bad, Wrong and Unjust Act
 3. Hedonic Calculus
 4. Integrity, Duration, Certainty and General Approval

از سوی دیگر، سودگروی عمل‌گرا صرفاً بر قریب یا سهل‌الوصول بودن سودمندی یک عمل متمرکز است و شادی را از منظر استمرار، پایداری یا نظام‌سازی در نظر نمی‌گیرد. بنام اظهار می‌دارد که دولت باید همیشه در جهت رفع نارسایی‌ها عمل کند و از این طریق رفاه شهروندان را ارتقا دهد. سودگروی چارچوبی را فراهم می‌کند که با آن می‌توان اقدامات دولت را مورد قضاوت قرار داد.

۲-۲. سودگروی و نظام حکمرانی دموکراتیک

پیشرفت و شکوفایی یک دولت بایستی در شادی شهروندانش متجلی باشد. در همین راستا، سودگروی معیاری را برای سنجش آن در اختیار ما قرار می‌دهد. بر این اساس، می‌توان سودگروی را منطبق بر نظام نمایندگی دموکراتیک دانست. دموکراسی با اصول سودگرایانه برابری و آزادی مطابقت دارد. زیرا در یک رویه لیبرال دموکراتیک، شهروندان حق بر رأی دارند که از مجرای آن در مورد انتخاب‌ها و ترجیحات خود تصمیم می‌گیرند. در عرصه حکمرانی، سیاست‌گذار بایستی خط‌مشی‌های متفاوت را به جهت سودمندی آن، رضایت‌مندی یا دلسردی شهروندان مورد مذاقه قرار دهد.

میل معتقد است که سودمندی، سنگ محک تمام فضیلت‌ها است و ارتقای سعادت عمومی بر تمامی فضایل ارجح است. شاخص سودگروی که به‌عنوان «شاخص شادی»^۱ نیز شناخته می‌شود، برای سنجش مقدار آرام یا لذات ناشی از یک عمل و انجام مناسب‌ترین عمل به‌کار می‌رود. بنام عوامل دخیل در این شاخص را مدت‌زمان^۲ (طول مدت لذت یا درد)، سهل یا صعب‌الوصول بودن^۳ (لذت)، ناب بودن^۴ (خلوص عمل از درد و رنج)، غنا^۵ (احتمال آنکه عمل منجر به سایر اشکال لذت یا درد شود) و شدت^۶ (میزان قوام لذت) می‌داند. همچنین می‌توان درجه قطعیت^۷ (و تحقق لذت) و گستره^۸ (تعداد افرادی که لذت را تجربه خواهند کرد) را از دیگر عوامل قلمداد کرد.

انسان‌ها همچنین تحت تأثیر بازدارنده‌های درونی^۹ مانند عزت‌نفس، احساس گناه و وجدان هستند. از آنجایی که همه ما ذاتاً موجوداتی اجتماعی هستیم، داشتن نیت خیرخواهانه نسبت به دیگران اغلب کافی است تا ما را به

-
1. Felicific Calculus
 2. Duration
 3. Remoteness
 4. Purity
 5. Richness
 6. Intensity
 7. Certainty
 8. Extent
 9. Internal Sanctions

سمت رفتارهای اخلاقی سوق دهد. حتی اگر دیگران ما را به خاطر انجام اعمال اشتباهمان سرزنش یا تنبیه نکنند، احتمالاً ما خودمان را سرزنش می‌کنیم و این احساس بد یکی دیگر از دردهای بعدی است که ما ناخودآگاه هنگام تصمیم‌گیری برای انجام اعمال بعدی مان در نظر می‌گیریم.

فلسفه سیاسی سودگروی تا حدی با نظریه اراده عمومی روسو تطابق دارد. بر این اساس، هولباخ بیان می‌کند «انسان‌ها شرور به دنیا نمی‌آیند، بلکه به واسطه حکومت شر، شرور می‌شوند. ماهیت حکومت شر این است که سعادت عمومی را هدف اصلی خود قرار نداده است. علت حکومت شر این است که در دست ظالمان و کثیشان بوده است که نفعشان نه در حکومت‌داری که در استثمار است و چاره این است که به «اراده عمومی» آزادی داده شود» (Sabine & Thorson, 1973: 523). ماهاجان ارزش‌های فلسفه سودگروی را به قرار زیر می‌داند:

الف. فلسفه سودگرایانه بر آزادی فردی تأکید بیشتری دارد و گرایش فزاینده به مقدس‌سازی دولت را تعدیل می‌کند. از این رو با گرایش‌های آنارشیستی مخالف است؛

ب. به توسعه یک نظریه جدید در مورد دولت انجامید که مطابق آن دولت نه تنها بر اساس قرارداد بلکه به ابتدای عادت به اطاعت ناشی از سودمندی استوار است. علاوه بر این، پیوند ارزش‌های سودگرایانه با نظام دموکراتیک را می‌توان از اندیشه جان استوارت میل که یکی از بزرگترین مدافعان آزادی بیان و دولت نماینده بود، یافت. از نظر میل، نهادهای سیاسی صنعت مردمی هستند که شأن و حیثیت خود را وام‌دار مشارکت فعال مردم هستند (Mahajan, 2008).

بنابراین، ماحصل عدم مشارکت مردم شکست جامعه است، زیرا ملت‌ها بدون حمایت مردمی و مشارکت همه‌جانبه مردم ساخته نمی‌شوند؛ بدون مشارکت تام و مؤثر و شور و شوق اکثریتی مردمی، نمی‌توان بحران‌های اقتصادی را حل کرد و شرایط انسانی و اقتصادی را بهبود بخشید. روسو بیان می‌کند «دولت به ابتدای یک اراده عمومی به وجود آمده است و غایت آن تأمین نیازها و رفاه مردم بر اساس آن اراده عمومی است» (Ugwu, 2013: 40). امروزه در عرصه حکمرانی شاهد ظهور یک دوره کاملاً جدید هستیم، دوره‌ای از شکوه دموکراتیک و مشارکت مدنی که در آن دولت لویاتان از جوانب مختلف نظیر وابستگی‌های متقابل بین‌المللی، رشد مویرگی شبکه‌های اقتصاد بازار و گسترش نهادهای هم‌عرض به‌طور فزاینده و غیرقابل اجتنابی عقیم شده است (Bevir et al, 2003: 9).

فلسفه سودگروی از زمان پیدایش ملیت مدرن بر اندیشه سیاسی غربی حاکم بوده است و با اصول سودمندی که توسط جرمی بنتام فیلسوف قرن هجدهم توسعه یافته و بعدها توسط جان استوارت میل و دیگران تشریح داده شد، مطابقت دارد. به‌جای اینکه بر رفاه فردی به‌عنوان یک هدف سیاستی تمرکز کند، بر رفاه عمومی تمرکز می‌کند و تأثیر عمیقی بر نحوه طراحی سیاست‌های اجتماعی به‌منظور انعکاس دغدغه‌های مربوط به عدالت اجتماعی

داشته است. میل نظریه ارزشی سودگروی را به‌طور خلاصه این‌گونه بیان کرد: خوشبختی مطلوب است و می‌توان گفت تنها چیزی است که به‌عنوان یک هدف مطلوب است. همه چیزهای دیگر تنها به‌عنوان ابزاری برای رسیدن به آن هدف مطلوب هستند (Mill, 1863: 234).

۳-۲. توجیه وسیله با هدف در مکتب سودگروی

از نظر فلسفی، یکی از مکتب‌های فکری که از توجیه وسیله با هدف حمایت می‌کند، نتیجه‌گرایی^۱ است. در نگاه نتیجه‌گروی، اخلاقی بودن یک عمل صرفاً بر اساس پیامدهای آن تعیین می‌شود. با این حال، یک ذهن فلسفی از چنین فکری رنجیده می‌شود؛ زیرا نمی‌توان به صرف پیامدهای خوب، قتل عام، سرقت، تقلب و حتی دروغ‌گویی را توجیه‌پذیر و مجاز دانست. می‌توان سودگروی قاعده‌گرا که جان استوارت میل مطرح کرد را منبعث از نتیجه‌گرایی دانست و بنابراین صحت اخلاقی یک عمل را مسامحتاً بر اساس پیامدهای آن ارزیابی کرد. با این حال برای میل، ارزش واقعی یک عمل نه به عامل، بلکه به خود عمل وابسته است. بر این اساس، عملی که به نتیجه مفیدی منتهی شود درست و در غیر این صورت نادرست است. به همین ترتیب، یک عمل اگر باعث لذت باشد، درست است و اگر درد ایجاد کند، نادرست است. از این‌رو، میل با تأکید بر سودمندی نتیجه به شعار «هدف وسیله را توجیه می‌کند» متعهد ماند، اما نسبت به تعقیب اهداف نادرست و همچنین تصورات نادرست از خیر هشدار داد.

۳. وظیفه‌گرایی^۲ و قانون حکمرانی

مکتب اخلاقی وظیفه‌گرا که با نام ایمانوئل کانت گره خورده، مکتب برجسته‌ای در فلسفه اخلاق به شمار می‌رود. در اثر اندیشه‌های کانت، تحول بزرگی در نظریه اخلاقی رخ داد. کانت اظهار کرد که به‌جای سود و سعادت، بایستی تکلیف را اساس و غایت امر اخلاقی دانست. از نظر کانت کسی که اخلاقاً نیت خیر دارد باید بدون توجه به پیامدهای عمل، به انگیزه تکلیف عمل کند. کانت منشأ تعیین وظیفه را امر مطلق می‌داند. بر این اساس، شخص باید تنها به نیت عمل به وظیفه که امر مطلق است آن را به‌جای بیاورد. به تعبیری در اخلاق وظیفه‌گرا «عمل فقط به شرطی اخلاقاً خوب است که شخص به‌واسطه اینکه آن عمل را اخلاقاً باید انجام دهد، برگزیده باشد. پس تکلیف را باید به انگیزه تکلیف ادا کرد.» قانون کلی اخلاقی که کانت انسان را صرف‌نظر از پیامدهای آن، مکلف به التزام به آن می‌داند، قاعده‌ای برای ارضای خواهش‌ها و تمایلات نیست، بلکه تنها باید قاعده‌ای برای برآوردن مقتضیات عقل باشد. به عبارت دیگر، «توان تفکر مستقل برای تشخیص مستقل اینکه چه

1. Consequentialism

2. Obligation

چیز اخلاقاً درست و چه چیز نادرست است به دلیل توان تعقل و استدلال آدمی، در همه افراد ذاتی است». بر این اساس، صرفاً به وسیله تحلیل ایده یک موجود عاقل و مختار به قانون اخلاقی می‌رسیم (رحمت‌اللهی و شیرزاد، ۱۳۹۶: ۲۰).

از نظر کانت، ارزش شامل دو حوزه فضیلت و عدالت است و هر یک از این‌ها متضمن تکالیف جداگانه هستند. به نظر کانت هر وظیفه یا تکلیف ناشی از حق است که قانون‌گذار بیرونی برای آن ممکن است و یا ناشی از فضیلت است که چنین چیزی برای آن ممکن نیست (رحمت‌اللهی و شیرزاد، ۱۳۹۶: ۱۱۴). در وظیفه‌گرایی، معیار درستی و بایستگی یک عمل هماهنگ بودن آن با وظیفه است و عدم مطابقت با وظیفه به منزله نادرست و خطا بودن آن قلمداد می‌شود. بر اساس نظریه‌های وظیفه‌گرا، یک عمل ممکن است منصرف از نتیجه‌ای که در اثر آن عاید انسان می‌شود به سبب برخی از ویژگی‌های ذاتی خود خوب و درست باشد. پس در مکتب اخلاقی کانت، عنصر «وظیفه و تکلیف» محوری‌ترین نقش را ایفا می‌کنند. از این رو، نظریه وی به «وظیفه‌گرایی» شهرت دارد. نظریه وظیفه‌گرایی اخلاقی به حوزه اخلاق هنجاری مربوط است. شاخصه‌های اصلی مکتب اخلاقی کانت در چند محور خلاصه می‌شوند:

۱. توجه تام به نیت و انگیزه فاعل (حسن فاعلی) و دخالت دادن آن در ارزش اخلاقی عمل؛

۲. ذاتی دانستن اوصاف درستی و نادرستی برای اعمال و دخیل ندانستن نتایج در درستی یا نادرستی

اعمال؛

۳. عقل عملی را زیربنا و بنیان قواعد اخلاقی دانستن؛

۴. مشخص شدن وظایف اخلاقی با مراجعه به «امر مطلق».

به عقیده کانت، برای عمل به روش اخلاقی درست، مردم باید از روی وظیفه عمل کنند. بر این اساس، مثلاً زمانی که شخصی به قصد نجات غریق به دریا می‌پرد، اما به دلیل بلد نبودن شنا ناکام می‌ماند، همچنان عمل او خیر محسوب می‌شود. به نظر می‌رسد تفکر کانت کلیت ندارد، زیرا ممکن است نیت خیر فاعل به قربانی شدن خود او نیز بیانجامد.

۳-۱. وظیفه‌گرایی عمل‌نگر و قاعده‌نگر

کانت وظیفه را مطلق و جهانی و جاودانه می‌داند. وظیفه‌گرایی کانت را می‌توان در دو دسته قرار داد:

الف. وظیفه‌گرایی عمل‌نگر: بر اساس این مبنا در هر موقعیت اخلاقی فقط یک عمل منحصر به فرد متناسب با آن موقعیت وجود دارد که قابل تعمیم به موقعیت‌های دیگر نیست، یعنی همه احکام جزئی‌اند. احکام کلی مثل «همیشه باید راست گفت» غیرقابل دسترس و بی‌فایده‌اند و یا دست‌کم مأخوذ از احکام جزئی‌اند. این نوع نیز

خود به دو دسته عمل نگر افراطی و معتدل تقسیم می‌شوند. عمل‌گرای افراطی بر این باور است که در هر موقعیت جزئی و بدون تمسک به هیچ قاعده‌ای و بدون محاسبه سود و زیان حاصل از هر امر، می‌توان عمل درست را تشخیص داد و عمل کرد. پریکارد پرچمدار این نظریه است. در طرف دیگر، عمل‌نگر معتدل ایجاد قواعد کلی بر اساس موارد جزئی را مجاز می‌داند و آن‌ها را مفید در تشخیص وظیفه انسان در موارد بعدی می‌داند؛

ب. وظیفه‌گرایی قاعده‌نگر: صاحبان این نظر معتقدند که قواعد جهان‌شمولی برای تشخیص عمل درست از نادرست وجود دارد. بنابراین، در این دیدگاه بر وجود یک یا چند قاعده به‌عنوان معیار درست و نادرست تأکید می‌شود. شقوق نظری مشهور وظیفه‌گرایی قاعده‌نگر عبارت از نظریه امر الهی یا قائلان به حسن و قبح شرعی و نظریه کانت است (ساموئل کلارک، ریچارد پرایس، توماس رید و دابلیو دی راس) (حاجتی و عارفی، ۱۳۹۳: ۲۰).

در بیان شاخصه‌های وظیفه‌گرایی کانت می‌توان گفت درستی اعمال ناشی از ذات اعمال و نه نتایج حاصل از آن‌هاست. به‌عنوان مثال، عمل کاسبی که برای کسب سود شخصی درستکار باشد، ولی اجناس خود را به کودکان به همان قیمتی بفروشد که به بزرگترها می‌فروشد و یا کسی که به انگیزه خیرخواهی با دیگران مهربان است، ارزش اخلاقی ندارد. یعنی شخص اگر از انجام عمل خود انگیزه‌ای غیر از انجام وظیفه و تکلیف داشته باشد، حتی اگر به انگیزه تحصیل کمال و سعادت باشد، آن عمل اخلاقی نخواهد بود. درستی یک عمل مقدم بر خوبی نتایج آن است. بنابراین شخصی که برای نجات دادن شخص دیگری قصد دروغ‌گویی دارد، گرچه نجات جان انسان بی‌گناه نتیجه خوبی است، ولی چون به‌وسیله یک فعل قبیح حاصل می‌شود، جایز نیست. به باور کانت، ارزش اخلاقی یک عمل وابسته به انگیزه انجام عمل با قصد انجام وظیفه است؛ به بیان دیگر، عمل اخلاقی باید به نیت وظیفه‌شناسی یا به خاطر نفس وظیفه انجام شود.

ادعای اصلی فلسفه سیاسی کانت این است که عوامل عقلانی که در یک قلمرو مشترک هستند، می‌توانند به‌طور موجهی مجبور به زندگی تحت یک دولت شوند. به باور کانت، آن‌ها وظیفه دارند از حالت طبیعی خارج شوند. شاید هر نظریه‌ای در مورد مشروعیت دولت چیزی در این راستا داشته باشد، اما این نکته برای کانت دشواری‌های خاصی را ایجاد می‌کند. او معتقد است که عوامل منطقی حق آزادی دارند. یعنی او معتقد است که آزادی بیرونی یک عامل عقلانی - توانایی او برای تعیین و تعقیب اهداف برای خودش بدون اینکه تابع انتخاب‌های دیگران باشد - به‌طور موجهی فقط به خاطر خود آزادی بیرونی محدود می‌شود. برای اثبات اینکه می‌توان انسان‌ها را مجبور کرد به یک شرایط مدنی بپیوندند، بنابراین نشان نمی‌دهد که دولت امنیت، رفاه یا هر ارزش دیگری از این قبیل را ترویج می‌کند: کانت باید نشان دهد که انسان‌هایی که در کنار هم زندگی می‌کنند به دولتی نیاز دارند تا آزاد باشند. ساختار کلی استدلال کانت برای این نکته به اندازه کافی روشن است و شامل دو مقدمه است: اول

اینکه انسان‌هایی که در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند تنها در صورتی آزادند که از حقوق خاصی در برابر یکدیگر برخوردار باشند (از جمله حق تمامیت جسمانی، حق مالکیت و حق انعقاد قرارداد با یکدیگر). دوم اینکه این حقوق فقط در شرایط مدنی قابل استفاده است، زیرا در حالت طبیعی یا موقت، ناقص تحقق می‌یابد (Hodgson, 2010: 64).

کانت، بیش از هر متفکر دیگر عصر روشنگری، از سیاست مبتنی بر عقل به جای احساس از سیاستی که درون‌مایه آن جهان‌شمول بود تا جامعه‌گرایانه دفاع کرد؛ سیاستی که بر عمل، اصلاح‌نگری و خوش‌بینی بنیان شده بود، نه آنکه در وحشت‌ها تأمل کند یا در انتظار ندای هستی بنشیند. صلح جاویدان کانت دفاع عمیقی از ارزش‌های جهان‌وطنی است. اصطلاح «جهان‌وطنی» به‌طور مکرر در سراسر نوشته‌های سیاسی کانت، اغلب نزدیک به استنادات و ارجاعات کلاسیک است. اگرچه نسخه خود او از جهان‌وطنی از یک سنت متمایز قرن هجدهم رشد می‌کند، هم خود سنت و هم رویکرد کانت به آن از ایده‌های رواقیون یونان باستان و به‌ویژه رومی اشباع شده است، جایی که ایده جهان‌وطن یا شهروند جهان، اولین پیشرفت فلسفی خود را دریافت کرد. اگرچه کانت به‌طور مشخص ایده‌های رواقی را تنها به‌صورت مختصر و کلی، بدون جزئیات متنی دقیق مورد بحث قرار می‌دهد، به نظر می‌رسد که عمیقاً توسط آن‌ها تأثیر پذیرفته است، یا حداقل در آن‌ها قرابت عمیقی با ایده‌های خود در مورد بشریت جهان‌وطنی یافته است.

برخی از تأثیرات رواقی در مورد او، مسلماً از خواندن نوشته‌های مدرن درباره قوانین طبیعی ناشی می‌شود که خود به شدت مدیون سیسرو و دیگر متفکران باستان هستند. اما آشنایی عمیق کانت با نویسندگان اصلی رومی، تعامل او با ایده‌های آن‌ها را به شیوه‌ای بسیار نزدیک و دقیق شکل می‌دهد. برای هر دو رواقیان و هم کانت، گاهی اوقات و از جهاتی تمایل به تلقی امر اخلاقی به‌عنوان جانشین امر سیاسی وجود دارد، احترام به حیثیت در مواقعی که به‌جای ایجاد انگیزه برای تغییرات در شرایط بیرونی زندگی انسان‌ها، جای آن را می‌گیرد، با توجه به اینکه برای هر دو خیر اراده در برابر ضررهای ناشی از این شرایط آسیب‌ناپذیر است. اما نباید اغراق کرد که رواقیان و کانت تا چه اندازه نسبت به تغییرات سیاسی بی‌تفاوت هستند. هر دو معتقدند که ما وظیفه داریم شادی دیگران را ارتقا دهیم و هر دو معتقدند که این مستلزم تعامل سازنده با زیست سیاسی است (Nussbaum, 1997: 10).

۴. تراحم وظیفه و نتیجه

در بسیاری از مواقع بین وظیفه‌گرایی در امر حکمرانی و غایت‌گرایی مصلحت‌گرایانه همسوئی وجود دارد و تراحمی در بین نیست. اما گاهی میان دو امر «غایت و مصلحت و سود» از یک سو و «وظیفه و حق و آزادی» از سوی دیگر، تراحم واقع می‌گردد. در چنین موقعیتی مقتضای حکمرانی خوب چیست؟ حکمران شایسته کدام یک

را باید بر دیگری ترجیح دهد؟ یا چگونه می‌تواند بین آن دو سازگاری نسبی ایجاد کند؟ این پرسش دشواری است که پاسخ درخور به آن تعیین‌کننده یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های حکمرانی خوب، است.

آنچه امروزه بیشتر مورد توجه است عدم تساوی و توازن میان این دو مقوله است. به عبارت دیگر، در پس نیازهای فزاینده و دائم در حال شکل‌گیری افراد، آنچه مهم‌تر است آزادی و حق افراد در تعیین میزان و نوع حقوق خود در مواجهه با مصلحت‌اندیشی حاکمان است. شاید بدین دلیل که مقبولیت و مشروعیت قدرت جاری در اختیار افراد و نهادهای قدرتمند، به نحوه تضمین این حقوق از سوی حاکم بازمی‌گردد. در میان انواع رژیم‌های سیاسی، آنچه برحق بودن این موضوع را اثبات می‌کند تأکید بر برقراری دموکراسی به‌عنوان نظامی کارآمد است که البته می‌تواند نسبی باشد. اشاره به این نوع از آن روست که دموکراسی در مقایسه با سایرین تأکید بر حق افراد و برابری و آزادی حداکثری در مواجهه با قانون دارد؛ هرچند نمی‌توان بحث اطاعت از قوانین برای برقراری نظم عمومی را نادیده انگاشت.

۵. راه‌حل رفع تزاخم وظیفه و نتیجه

پیش از این اشاره کردیم که در یک نظام اجتماعی که برای فرد اهمیت قائل است و درصدد است تا حقوق او را حفظ نماید به احتمال بسیار زیاد حدی از تنش مجادله‌آمیز میان آزادی فردی و ضرورت‌های عمومی وجود خواهد داشت. به لحاظ نظری این تنش مجادله‌آمیز را می‌توان به دو شیوه کاملاً متفاوت از بین برد. نخست تنش مزبور را می‌توان این‌گونه خنثی کرد که حمایت از آزادی‌های فردی تنها هدف اقدامات حکومتی قرار گیرد و قلمرو مصلحت عمومی منحصراً به همین کارکرد فروکاسته شود. اما تمامی تاریخ پرونده‌های قضایی مربوط به قانون اساسی در ایالات متحده مدارک فراوانی در دفاع از این گزاره ارائه می‌دهند که حق‌های فردی ضمانت شده در قانون اساسی ممکن است با هم در تعارض باشند و احتمالاً بایستی میان دو نفع دست به انتخاب زد؛ نفع‌هایی که بنا به اصول کلی علی‌الظاهر هر دو سزاوار حمایت از سوی قانون اساسی هستند. به‌عنوان مثال، نفع مطبوعات در آزادی تحلیل و نقد اقدامات قضایی، ممکن است در برخی موارد با حق محاکمه عادلانه در تعارض واقع شود. حق مالکیت خصوصی ممکن است در مقابل منافع مشروع گروه‌های کشاورزی و صنعتی واقع شود و مانند آن. در این موارد انتخاب میان حقوق متزاخم قانون اساسی بایستی به دست دادگاه‌ها صورت گیرد و ممکن است انتظارات موجه افراد و گروه‌ها لاجرم برآورده نشود.

راه‌حل دیگر برای رفع تعارض میان حقوق فردی و اقتدار عمومی این است که به‌طور کامل آزادی‌های فردی را تابع تصمیمات سیاست و منفعت عمومی نماییم. بر پایه این راه‌حل تصمیم به اعطاء، بازپس‌گیری، گسترش یا

محدودیت حق‌های فردی منحصراً بر اساس ملاحظات مربوط به مصلحت عمومی انجام می‌گیرد. بی‌تردید این راه‌حل عنصر عدم قطعیت و ریسک را وارد حوزه حمایت از حقوق فردی می‌کند و آن را کاملاً وابسته به برخوردهای گزینشی مقامات قانون‌گذار می‌نماید. همان‌گونه که فیلسوف حقوق نروژی، فرد کاسبرگ نشان داده است راه‌حل مزبور بر این فرض استوار است که حقوق فردی ریشه در احترام به شخصیت انسانی ندارد، بلکه تنها از ملاحظات سودانگاران دولت و سیاست دولتی نشئت می‌گیرد (راسخ، ۱۳۸۸: ۱۲۰).

برای کمک به این توضیح، به‌عنوان مثال، تفاوت بین وظیفه امانتداری و وظیفه مراقبت را در بحث کانت درباره وظایف کامل و ناقص دنبال می‌کنیم. کانت همه وظایف را به این دو دسته تقسیم می‌کند و تفاوت میان وظیفه امانتداری و وظیفه مراقبت را روشن می‌کند. بررسی وظایف امانتداری در پرتو وظایف کامل و ناقص کانت در ادبیات حقوقی و فلسفی غایب است. مقایسه وظایف کامل و ناقص کانت با وظایف امانتداری و مراقبت به توضیح و توجیه اینکه چرا دادگاه‌ها با نقض وظیفه مراقبت با ملایمت بیشتر از نقض وظیفه امانتداری برخورد می‌کنند، کمک می‌کند و کلید حل تعارضات وظیفه را به نفع وظیفه امانتداری فراهم می‌کند. درک ماهیت امانتداری و مراقبت در روابط و چگونگی تأثیر آن در حل تعارضات وظیفه مهم و به‌موقع است. بسیاری از امور و تصمیماتی که بر این پایه گرفته می‌شود می‌تواند بر سلامت ما، بر دارایی و نیز رفاه ما تأثیر بگذارد. رابطه امانتداری یک رابطه اعتماد و اطمینان است. برخی از روابط امانتداری به‌خوبی ایجاد شده است، سایر روابط بسته به واقعیت‌ها و شرایط یک موقعیت خاص ممکن است باعث ایجاد وظایف امانتداری شود. در همین هنگام، رویکرد مناسب برای حل تعارض وظیفه این است که دو منفعت را بررسی کنیم، تصور کنیم آن‌ها را روی یک ترازو قرار داده‌ایم و تعیین کنیم که کدام یک از آن‌ها سنگین‌تر است. این ارزش‌گذاری ممکن است متأثر از عوامل متعدد، از جمله شرایط و آثار نقض باشد، اما در هر صورت رویکرد ذهنی است و بستگی به وزنی دارد که تصمیم‌گیرنده برای منافع مربوطه قائل است (Laby, 2004: 80).

به‌نظر می‌رسد ناگزیر از ارجاع به اصل «حکومت قانون»^۱ در میانه پرداختن به تزاخم میان نتیجه و وظیفه‌گری باشیم. اگر اصل «حکومت انحصاری قانون» به‌وسیله اصل دیگری که انسجام خود قانون است، تکمیل نشود، ارزش زیادی ندارد. قانون غالباً به‌عنوان دستوری خودسرانه لحاظ می‌شود و در عمل وضع آن برحسب نوع قوانین اساسی تغییر می‌کند. ولی از نظر خواست ایدئالی، این اصل را باید مسلم دانست که قانون باید منعکس‌کننده روح کلیه اعضای جامعه باشد. قانون باید چه از نظر منشأ و چه از نظر موضوع، کلیت داشته باشد. در وضع و تکوین قانون، کلیه اعضای جامعه (و نه یک طبقه معین آن)، خواه به‌طور مستقیم و خواه از طریق نمایندگان، باید همکاری

^۱ Rule of Law

کنند. مع‌هذا معنای این امر این نیست که تکوین و تدوین قانون باید به‌طور ماشینی و یا از طریق جمع‌آوری آرای فردی صورت بگیرد. علاوه بر اینکه قانون از نظر موضوع باید کلیت داشته باشد، یعنی یک سلسله کامل از وقایع را لحاظ کند و روابطی را به نحو یک شکل و عام، نظم و نسق بخشد، نه اینکه ناظر به موارد و اشخاص معین و مشخصی باشد. در غیر این صورت خصیصه بی‌طرفی خود را از دست خواهد داد و این امر مخالف طبیعت حقوق است. بنابراین، قانون باید مبین اراده عمومی باشد.

به عبارت ساده‌تر، قانون باید با تراضی افرادی که باید بر آن‌ها حکومت کند وضع گردد، به‌نحوی که اطاعت از آن نیز آزادانه باشد و نه اجباری. همان‌طور که روسو تعلیم داده است در مفهوم «شهروند» خصوصیات «تابع» و «متبوع» باید با هم تلاقی کنند (وکیو؛ ترجمه واحدی، ۱۳۸۶: ۱۵۵). دسترسی به عدالت، محوری برای حکومت قانون است. در یک جامعه با حکومت قانون، همه مردم باید بتوانند مطابق با حقوق اساسی راه‌حل‌ها را به دست آورند. دسترسی به عدالت هم معنای «سست» و هم «سخت» دارد. در چارچوب خود، ما به دنبال یک مفهوم میانی هستیم (Botero, 2011: 14).

در هیچ‌یک از مکاتب موجود نمی‌توان با مفهوم جامعی از قانون برخورد کرد. اگر هر دولتی بر آن است که سنخ معینی شهروند و تمدن و لاجرم نوع مشخصی زیست اجتماعی و روابط فردی را بیافریند و حفظ کند، برخی سنت‌ها را تضعیف و برخی را ترویج کند، پس قانون در کنار دستگاه آموزش و نهادها و فعالیت‌های دیگر اهرم تحقق این هدف است. این اهرم را باید چنان تکامل بخشید که متناسب این هدف بوده و تا حد ممکن مؤثر، سازنده و سودبخش باشد. مفهوم قانون را باید از بقایای هرگونه تعالی‌گری و مطلق‌نگری منزه کرد و عملاً آن را از هرگونه تعصب اخلاقی‌رهایی بخشید. باید این نکته را نیز در نظر داشت که دولت و حاکمیت «کیفر» نمی‌دهد و تنها با خطرات اجتماعی می‌ستیزد (البته اگر واژه کیفر را بتوان تنها در بعد انسانی آن در نظر داشت).

نتیجه‌گیری

با توجه به مفهوم، مبانی و اصول برآمده از دو رویکرد وظیفه‌گرا و غایت‌گرا و استدلالی که هر یک برای ترجیح وظیفه یا نتیجه در تدوین قانون حکمرانی و اجرای آن ارائه کرده‌اند؛ می‌توان چنین نتیجه گرفت که در مفهوم رایج این دو مکتب، نمی‌توان به‌طور مطلق و همواره یکی را بر دیگری ترجیح داد. بلکه هر یک به‌طور نسبی و با صرف‌نظر از میزان کثی آن، بر دیگری ترجیح دارند. یعنی برخی ارزش‌های وظیفه‌گرایانه بنیادین مانند ممنوعیت نژادپرستی و حفظ حقوق کودکان وجود دارند که حاکمان با هیچ توجیه غایت‌گرایانه مصلحت‌آمیز نمی‌توانند آن‌ها را فدای مصالح و غایاتی از قبیل توسعه اقتصادی کنند. در مقابل برخی غایت‌های معطوف به سعادت و خوشبختی وجود دارد که تأمین آن‌ها مقدم بر برخی حقوق و آزادی‌های وظیفه‌گرایانه فرعی است. مثلاً اگر توسعه کشاورزی

ورشده تولید مستلزم تجميع اراضی کشاورزی است، علی‌رغم میل برخی از کشاورزان با الزامات قانونی و مشروط کردن تسهیلات دولتی به آن، آنها را این امر وادارد. حکمرانی خوب در گرو سنجش، تشخیص و اعمال این قاعده در قالب یک منطق فازی و احتمالاتی مخصوص خود است که دانائی نسبت به آن، از شرایط اولیه یک حکمران شایسته قلمداد می‌گردد و قانون حکمرانی باید برآمده از این منطق باشد.

منابع

- آلبویه، علیرضا (۱۴۰۰). بررسی انتقادی غایت‌گرایی اخلاقی به‌مثابه نظریه هنجاری قرآن، بی‌نا. اترک، حسین (۱۳۸۴). «سودگرایی اخلاقی». **نقد و نظر** (۱۰)، شماره ۳۷-۳۸.
- براتپور، مهدی (۱۳۹۴). «صلح پایدار و عدالت سیاست جهانی»، **فصلنامه سیاست جهانی**، دوره ۴، شماره ۱.
- پولادی، کمال (۱۳۸۰). «از دولت اقتدار تا دولت عقل در فلسفه سیاسی مدرن». چاپ اول، تهران: **نشر مرکز**.
- جلیلی مقدم، مجتبی (۱۳۸۹). «بررسی مکتب سودگرایی بن‌تام»، **نشریه معرفت**، دوره ۱۹، شماره ۱۵۹.
- حاجتی، محمد (۱۳۹۳). «وظیفه‌گرایی اخلاقی کانت در بوته نقد و بررسی»، **نشریه معرفت اخلاقی**، دوره ۵، شماره ۱.
- خرزاعی، زهرا (۱۳۸۰). «اخلاق فضیلت‌مدار». **دوفصلنامه علمی هستی و شناخت**، دوره ۴۱، شماره ۱.
- راسخ، محمد (۱۳۸۸). حق و مصلحت، مقالاتی در فلسفه حقوق، فلسفه حق و فلسفه ارزش، چاپ اول، تهران: انتشارات طرح نو.
- رالز، جان (۱۳۹۰). **قانون مردمان**، ترجمه: جعفر محسنی، تهران: انتشارات ققنوس.
- رحمت‌اللهی، حسین و شیرزاد، امید (۱۳۹۶). **کمال‌گرایی، بی‌طرفی و آثار آن در ساختار قدرت و حقوق عمومی**، چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.
- سربخشی، محمد (۱۴۰۱). «وظیفه‌گرایی یا غایت‌گرایی و وجه مراعات ارزش‌های اخلاقی توسط خداوند متعالی». **دین پژوهی و کارآمدی**، دوره ۲، شماره ۱.
- سورکی، سید محمد حسینی (۱۳۸۵). «بررسی و نقد نظریه خودگرایی اخلاقی». **پژوهش‌های فلسفی کلامی**، دوره ۸، شماره ۱.
- صناعی، محمود (۱۳۷۹). «آزادی فرد و قدرت دولت»، چاپ چهارم، تهران: **انتشارات هرمس**.
- کانت، امانوئل (۱۳۸۸). «**فلسفه حقوق**»، ترجمه منوچهر صانعی، چاپ سوم. تهران: انتشارات نقش و نگار.
- لاگلین، مارتین (۱۳۹۷). «**مبانی حقوق عمومی**»، ترجمه محمد راسخ، چاپ هفتم، تهران: نشر نی.
- محمدرضایی، مهدی و فراهانی فرد، سعید (۱۳۹۴). «مقایسه عدالت از دیدگاه اسلام و مکتب سودگرایی». **مجله علمی فلسفه دین**، دوره ۱۲، شماره ۱.
- موفق، علیرضا و هادوی نیا، علی‌اصغر (۱۳۸۸). «مبانی اخلاقی مصرف از دیدگاه مکاتب سودگرایی، وظیفه‌گرایی و اسلام». **اقتصاد اسلامی**، دوره ۳۶، شماره ۹.
- هابز، توماس (۱۳۸۰). **لویاتان**، ترجمه: حسین بشیریه، چاپ دوم، تهران: نشر نی.
- وکیو، دل (۱۳۸۶). **فلسفه حقوق**، ترجمه: جواد واحدی، چاپ دوم، تهران: نشر میزان.
- وینسنت، اندرو (۱۳۹۷). **نظریه‌های دولت**، ترجمه: حسین بشیریه، چاپ سیزدهم، تهران: نشر نی.

References

Books

- Bentham, J. (1891). *A fragment on government*. Oxford University Press.
- Bentham, J. (1995). *An introduction to the principles of morals and legislation*. Clarendon Press.
- Del Vecchio, G. (2007). *Philosophy of law* (J. Vahedi, Trans.; 2nd ed.). Mizan Publishing. [In Persian].
- Hobbes, T. (2001). *Leviathan* (H. Bashiriyeh, Trans.; 2nd ed.). Ney Publishing. [In Persian].
- Kant, I. (1949). *Fundamental principles of the metaphysic of morals* (T. K. Abbott, Trans.). Bobbs-Merrill (Original work published 1785).
- Kant, I. (2009). *Philosophy of law* (M. Sana'i, Trans.; 3rd ed.). Naghsh o Negar Publication. [In Persian].
- Kennett, P. (Ed.). (2008). *Governance, globalization and public policy*. Edward Elgar Publishing.
- Loughlin, M. (2018). *Foundations of public law* (M. Rasekh, Trans.; 7th ed.). Ney Publishing. [In Persian].
- MacKinnon, B. (Ed.). (1998). *Ethics: Theory and contemporary issues* (2nd ed.). Wadsworth Publishing.
- Mahajan, V. D. (2008). *Political theory: Principles of political science*. S. Chand and Company.
- Mill, J. S. (1863). *Utilitarianism*. Alex Catalogue of Electronic Texts.
- Pouladi, K. (2001). *From the state of authority to the state of reason in modern political philosophy* (1st ed.). Markaz Publishing. [In Persian].
- Rasekh, M. (2009). *Right and interest: Articles in the philosophy of law, philosophy of right, and philosophy of value* (1st ed.). Tarh-e No Publication. [In Persian].
- Rawls, J. (2001). *Justice as fairness: A restatement* (E. Kelly, Ed.). Harvard University Press.
- Rawls, J. (2011). *The law of peoples* (J. Mohseni, Trans.). Ghoghnoos Publication. [In Persian].
- Rahmatollahi, H., & Shirzad, O. (2017). *Perfectionism, neutrality, and their effects on the structure of power and public law* (1st ed.). Majd Publication. [In Persian].
- Rosenau, J. N. (1997). *Along the domestic-foreign frontier: Exploring governance in a turbulent world*. Cambridge University Press.
- Sabine, G. H., & Thorson, T. L. (1973). *A history of political theory* (4th ed.). Oxford & IBH Publishing.
- Sana'i, M. (2000). *Individual liberty and the power of the state* (4th ed.). Hermes Publication. [In Persian].
- Vincent, A. (2018). *Theories of the state* (H. Bashiriyeh, Trans.; 13th ed.). Ney Publishing. [In Persian].

Articles & Periodicals

- Al Bouyeh, A. (2021). A critical examination of ethical teleology according to the normative view of the Quran. *Religious Studies*, 95–112. [In Persian].
- Atrak, H. (2005). Moral utilitarianism. *Naqd va Nazar*, 10(37-38), 264–300. [In Persian].
- Baratpour, M. (2015). Lasting peace and justice in global politics. *Global Politics Quarterly*, 4(1). [In Persian].
- Bevir, M., Rhodes, R. A., & Weller, P. (2003). Traditions of governance: Interpreting the changing role of the public sector. *Public Administration*, 81(1), 1–17.
- Burris, S., Drahos, P., & Shearing, C. (2005). Nodal governance. *Australian Journal of Legal Philosophy*, 30, 30–58.
- Chibba, M. (2009). Governance and development. *World Economics*, 10(2), 79–108.
- Hajati, M. (2014). A critique and examination of Kant's moral deontology. *Ma'refat-e Akhlaghi Journal*, 5(1). [In Persian].
- Hodgson, L. P. (2010). Kant on property rights and the state. *Kantian Review*, 15(1), 57–87.
- Jalili Moqaddam, M. (2010). An examination of Bentham's utilitarianism school. *Ma'refat Journal*, 19(159). [In Persian].
- Khazaei, Z. (2001). Virtue ethics. *Hasti va Shenakht Biannual Journal*, 1(41), 64–82. [In Persian].
- Laby, A. B. (2004). Resolving conflicts of duty in fiduciary relationships. *American University Law Review*, 54, 75–120.
- Mohammad Rezaei, M., & Farahani Fard, S. (2015). A comparison of justice from the perspective of Islam and the school of utilitarianism. *Journal of Philosophy of Religion*, 12(1), 111–130. [In Persian].

- Movaffagh, A., & Hadavi Nia, A. A. (2009). The ethical foundations of consumption from the perspectives of utilitarianism, deontology, and Islam. *Islamic Economics*, 9(36), 33–57. [In Persian].
- Nussbaum, M. (1997). Kant and stoic cosmopolitanism. *Journal of Political Philosophy*, 5(1), 1–25.
- Peters, B. G., & Pierre, J. (2000). Citizens versus the new public manager: The problem of mutual empowerment. *Administration & Society*, 32(1), 9–28.
- Russell, P. (1989). Standing up for notwithstanding. *Alberta Law Review*, 27(2), 293–309.
- Sarbahshi, M. (2022). Deontology or teleology and the observance of moral values by God Almighty. *Religious Studies and Efficacy*, 2(1), 63–77. [In Persian].
- Surki, S. M. H. (2006). An investigation and critique of the theory of ethical egoism. *Philosophical-Theological Research*, 8(1), 187–222. [In Persian].

Dissertations, Reports & Other Works

- Botero, J., & Ponce, A. (2011). *Measuring the rule of law*. The World Justice Project.
- Kamarck, E. C. (2004). Applying 21st-century government to the challenge of homeland security. In *Collaboration: Using networks and partnerships* (pp. 103–146).
- Ugwu, O. A. (2013). *The implications of the utilitarian principles for democratic consolidation in Nigeria* [Unpublished master's dissertation]. University of Nigeria, Nsukka.